

Urat në Bosnje dhe Hercegovinë që nga Perandoria Osmane

*Ahmet Hadrović**

Abstrakt

Ura është kryesisht ndërtim utilitar për të siguruar vazhdimësinë e komunikimit në pengesat e ndryshme, në një ambient të hapur natyror, si dhe strukturën fizike e cila është projektuar dhe ndërtuar nga njeriu.

Shfaqja e parë e urës lidhet me nevojën e njeriut "për të kaluar në krahun tjetër" për arsye ekzistenciale. Si çdo herë karakteristikat e kushtëzuara natyrore (gjeomorfologjia, rrjedhat e ujit, rezervuarët e ujit ...), në rrugën e barrierave të saj fizike që ndodhin shumë shpesh, rrugët e udhëtimit shmangen dhe rregullojnë jetën e njerëzve dhe komunitetet e tyre, nga individit deri në rang shtetëror.

Ndërtimi i urës e cila tejkalon barrierën, mund të jetë aq e rëndësishme për të gjithë vendin duke hapur mundësi të mëdha ekonomike – aktivizon maksimalisht burimet natyrore, për njerëzit dhe kompanitë e përfshira në zhvillimet civilizuese në rajon dhe botë...

Për shkak të rëndësisë së saj të madhe, ura gjatë gjithë historisë njerëzore është bërë fotografia më përfaqësuese e njeriut dhe komunitetit të tij. Numri i urave, stabiliteti e tyre fizik, inxhinieria potenciale dhe dizajni arkitektonik, materializimi (...), janë objekt i kërkimeve të vazhdueshme, e cila është, përsëri dhe përsëri, zbulim i dimensioneve të reja përtej përdorimit të tyre të thjeshtë.

Ky punim është një prej këtyre përpjekjeve, ku ura është trajtuar në një kontekst shumë më kompleks: territori i Bosnjës dhe Hercegovinës gjatë sundimit osman. Përzgjedhja e zonave tematike për "urën" nuk ka qenë i rastësishëm: duhet theksuar se zona e Bosnjës dhe Hercegovinës e parë si "udhëkryqi i

* Prof. dr. Ahmet Hadrović. Fakulteti i Arkitekturës, Universiteti i Sarajevës, Bosnjës dhe Hercegovinës. E-mail: ahmet.hadrović@gmail.com

botëve", si në kuptimin natyror dhe gjeografik (Figura 01), dhe në atë socio-historik. Në këto kushte, ura (si strukturë fizike) mori një kuptim tjetër: filozofik, fetar, estetik, psikologjik . Si e tillë, ura është bërë një temë e njohur në literaturë (si letërsi autoriale dhe në traditat popullore), pikturë, film e të tjera

Fjalë kyç: *Ura, Bosnja dhe Hercegovina, Perandoria Osmane, Uji, Pengesë, Ndarja, Lidhja.*

Hyrje

Kur ne flasim për urat që janë ndërtuar në Bosnjë dhe Hercegovinë gjatë Perandorisë Osmane, ne duam që debati të përfshijë një numër të inputeve të mjedisve natyrore dhe shoqërore që për hapësirën e Bosnjës dhe Hercegovinës janë specifike. Në anën tjetër, ato janë unike, dhe rezultatet që vijnë nëpërmjet urës.

Në kushtet natyrore-gjeografike, Bosnja dhe Hercegovina është një vegzë në Ballkanin Perëndimor, që shtrihet afër Detit Adriatik në jug, në veri në një shtrirje me të gjerë me rrafshinën e Panonisë. Sipas Detit Adriatik, vargmalet e larta Dinare - pengesë e madhe natyrore, të cilat Lugina Neretva i pret nëpërmjet lidhjes së gjerë natyrore midis brendësisë së Bosnjës dhe Hercegovinës dhe Detit Adriatik. Resurset e shumta të lumenjve që rrjedhin në veri (në të majtë në lumin Sava, një degë e Danubit), e bëjnë këtë luginë të konsiderueshme. Në këtë mënyrë, të gjitha shtigjet historike (themeluar nga romakët si komunikimet me kryesore) drejtuar drejt detit Adriatik nga njëra anë dhe lumit Sava, në anën tjetër, dhe nga këtu nëpër gjithë botën. Komunikimi lindje-perëndim në Bosnjë dhe Hercegovinë, ka hasur gjithmonë një numër të pengesave fizike në lumenj, për të cilat gjithmonë është dashur të mendohet se si të tejkalohen me qëllim të integritetit të territorit të Bosnjës dhe

Hercegovinës për organizimin e mirëfilltë shtetëror që të vet-performojnë çdo vend dhe kohë.¹

Për të kuptuar paraqitjen e urave (si programe arkitekturore dhe inxhinierie) në Bosnjë dhe Hercegovinë vihet re rëndësia e inputeve për historinë e saj. Nga historia gjejmë ekzistencë të pashmangshme të urave, por edhe rrëtime dhe rinovimin e tyre.

Historia e Bosnjës dhe Hercegovinës mund të ndiqet përmes periudhave të mëposhtme: në epokën parahistorike (epoka e paleolitit 12000-7500 , Neolitit 7500-4000 pes, Epokë e Bronxit 3300-700 pes, të Hekurit 700-400 pes), periudha e lashtë, helenizmit Ilir (300-27 pes), keltët (BC shekullit të katërt), romakët (shekulli 3. pes), Perandoria Romake Perëndimore (395-475), gotët (493-535), Origjina e shtetit Boshnjak (7.-10.), Perandoria Romake e Lindjes (476-), pushtuesit e huaj, serbët (931-960), kroatët (968), bizanti (1019), hungarezët (1102-1135), Bosnja si rang i dukës (1154-1163) , Bosnja, si një mbretëri (1353-1463), periudha osmane (1463-1878), periudha Monarkisë austro-hungarez (1878-1918), Mbretëria e SKS (1918-1929), Mbretëria e Jugosllavisë (1929-1941), Epoka NDH (1941-1945), Republika Federale e Jugosllavisë, ("Jugosllavia e Titos", 1943-1991), Bosnjë dhe Hercegovinë (1992-1995 -).

Kalimi nga një periudhë historike në tjetrën ka qenë, në përgjithësi, dramatike, me "fituesit e rinj dhe të mëdhenjtë" të cilët u përpoqën të nënvleftësojnë zotërinjtë e mëparshëm, dhe sa më shumë të ç'rrënojnë kultura dhe ekzistenca e tyre. Së fundmi, një histori e tillë e trazuar e ka bërë Bosnjën dhe Hercegovinën vend të veçantë dhe unik që jo të gjithë mund ta kuptojnë. Ajo do të mbetet shumë misterioze dhe tërheqëse për kërkuesit ndaj së vërtetës dhe kuptimit të jetës. Është e

¹ Përveç faktit se Perandoria Osmane ishte një prej perandorive më të mëdha në histori, dhe njëra prej perandorive që ka qëndruar më së gjati (në rajonin e Bosnjës dhe Hercegovinës së sotshme, 1463 deri 1878)

rëndësishme të theksohet se është dëshmuar historikisht origjinaliteti i Bosnjës dhe Hercegovinës krahasuar me disa shtete në fqinjësi dhe në botë në përgjithësi (diversiteti etnik dhe fetar, sidomos). Ky vend ka kaluar nëpër periudha të ndryshme në historinë e saj, shpesh diametralisht të kundërta për nga aspekti kombëtar dhe fetar.²

Prandaj thuhet se në Bosnjë dhe Hercegovinë, "ka të paktën tri të vërteta, tri interpretime të historisë, të paktën tri gjuhë" ... në ç'rast vëzhguesi nga anash, me paragjykime të ndryshme e ka vështirë të mbetet objektiv (të mos anojë nga njëra anë dominuese).

Një gamë e gjerë e programeve arkitektonike

Fuqia e një shoqërie (shteti) nuk matet vetëm me zgjerimin e saj territoriale dhe stabilitetin e përkohshëm, por edhe në aspektin e sukseseve në shkencë, art, realizimet praktike (inxhinieri) dhe veprimet në gamën e gjerë të mallrave-"kultura materiale". Nuk mund të anashkalohet fakti se hapësira dhe jetëgjatësia e një shoqërie (shteti) është proporcionale me arritjen e përgjithshme të përcaktimit të kulturave dhe qytetërimeve. Perandoria Osmane u krijua në tre kontinente, përmes pesë shekuj³. Urat (trajtuar këtu) janë vetëm pjesë e një game të gjerë të

² "Një nga temat që përsëriten gjatë gjithë këtij libri është fakti se Bosnja dhe Hercegovina është një vend që ka identitetin e vet historik - që është në fakt një nga krahinat historike në Evropë, me histori pothuajse të pandërprerë, si një entitet i veçantë gjeopolitike nga Shekulli i mesëm e deri në ditët e sotme".

Malcolm, N., *Bosna, kratka povijest*, Buybook, Biblioteka Memorija, Sarajevo, 2011., faqe 19.

³ Perandoria Osmane u themelua zyrtarisht në 1299 (themeluesit të saj Osman Sulltanit, 1281-1326), dhe më në fund pushoi së ekzistuari 17.11.1922. (Sulltani i fundit ishte sulltan Mehmedi VI). Në kulmin e tyre (1680), Perandoria Osmane u përhap në 5.5 milionë km².

programeve arkitektonike që janë arritur në Bosnjë dhe Hercegovinë gjatë periudhës së vëzhguar.⁴

Në këtë punë do të trajtohen urat e mëposhtme:

- Ura në Klepci, Čapljina (1517, dhuratë Mustafa Beut-Hercegovina Sanxhaku i madh),
- Ura në Plandishte ("Ura romake", një urë mbi lumin Bosna në Plandishte), Ilixha afër Sarajevës (1530-1550),
- Kozja Čuprija (Ura e dhisë) mbi lumin Miljacka në Sarajevë (para 1550),
- Ura e Vjetër në Mostar (1557-1566, puna e ndërtuesit Hajredin),
- Ura Latine në Sarajevë (1565, dhuratë Ajni lypin, Sarajevo Ajana)
- Ura Karagjozbej mbi lumin Buna në Blagaj (para 1570),
- Mehmed Pasha Sokoloviq Ura në Vishegrad (1571-1577),
- Ura mbi Zhepë (shekulli 16.),
- Ura e Arslanagiqëve në Trebinje (1575, dhuratë Mehmed Pasha Sokoloviq),
- Ura Livno Duman-Firdous (në fund të shekullit 16.),
- Ura Sheherqehaja në Sarajevë (shënimet e sakta nuk dihen mbi kohën dhe ndërtuesin e urës. Vitet e mundshme të ndërtimit 1585/1586, 1620),
- Ura e Gurit në Konjic (1682).

Duhet të theksohet se shumica e urave (të cilat qëndruan në vend deri më sot), të ndërtuara gjatë mbretërimit të Sulltan Sulejmanit të Madhërishëm (1494-1566), kur Perandoria Osmane ishte në kulmin e fuqive të saj. Në atë kohë, arkitekti kryesor i Perandorisë Osmane ishte Koca Mimar Sinan (1489-1588), autor i disa prej urave më të rëndësishme në Bosnjë dhe

⁴ Ishte një gamë e gjerë të programit arkitektonik gjatë sundimit osman në Bosnje dhe Hercegovinë: xhami, medrese, teqe, bezistans, hane dhe hotele, hamame, sebile, fontana, kroje publike, sahatkulla, kullat, tyrbe (varret, mauzole), kishat, sinagogat, ndërtesat utilitare (stacionet hekurudhore)...

Hercegovinë. Në pozita të rëndësishme në Perandorinë, ishin shumë njerëz origjina e të cilëve ishte nga Bosnja dhe Hercegovina.⁵

Interesant është fakti, se si shkrimtari Ivo Andrić (1892-1975), u fokusua në kohën e Perandorisë Osmane.⁶ Për më tepër, romani i tij *"Na Drini Čuprija"* (*Ura mbi Lumin Drina*, 1945) ka urën për "personazhin kryesor", rreth të cilit valët e jetës i përkonin një periudhe kohore prej katër shekujsh. Për këtë roman, Ivo Andrić, fitoi Çmimin Nobel për letërsi (1961). Në botë nuk ka asnjë objekt që në vetvete mishëron kaq shumë energji.

Ura

Ura, si program inxhinierie-arkitektonike, mund të trajtohet në shumë aspekte. Nga pikëpamja inxhinierie, shqyrtimi i urës do të jetë i ngjashëm në të gjitha rajonet e botës (rrjedhimisht, edhe në Bosnjë e Hercegovinë) dhe në të gjitha kohët. Përqendrimi i këtyre konsideratave do të vendoset në përshtatshmërinë e zgjidhjeve inxhinierie në kontekstin e zgjidhjes së barrierave specifike fizike, në kushte natyrore ose të ndërtuar nga njeriu.⁷

⁵ Besohet se gjatë mbretërimit të Sulltan Sulejman të Madhërishtëm 35 persona nga Bosnja dhe Hercegovina kishin pozicionet më të larta në Perandorinë Osmane.

⁶ Përveç kësaj, Ivo Andrić ka fituar një PhD në Graz (1924) me një tezë të titulluar: *Zhvillimi i Jetës Shpirtërore në Bosnjë dhe Hercegovinë nën ndikimin e Sundimit Osman* (*Die Entwicklung des Lebens geistigen in Bosnien unter der der Einwirkung Türkische Herrschaft*).

⁷ Këtu janë disa nga urat më të famshme të botës në historinë e tanishme:

1. Taşköprü (Stone Bridge), Adana (384),

Ura: ndërtimi utilitar

Në kuptimin e mirëfilltë fizik, koha është një linjë e materializuar e ndërtuar nga njeriu me qëllim të lidhjes së vendeve ekzistencialisht të rëndësishme (pikat) në hapësirën e një njësie të vetme që gjeneron jetën kuptimplote.⁸ Duke vepruar kështu, me gjetjen e hapësirës fizike (gjeomorfologjia dhe karakteristika të tjera natyrore: lumenjtë, liqenet, pyjet, shkretëtirat...) përcaktohet kompleksiteti gjeometrik i kohës: një

-
2. The Ponte Vecchio („Old Bridge“), Florence (1345),
 3. The Charles Bridge (Czech: Karlův most), Prag (1357-1402),
 4. The Kintai Bridge (renoviran 1673),
 5. Richmond Bridge, London (1777),
 6. The Széchenyi Chain Bridge, Budapest (Hungarian: Széchenyi láncíd) (1849),
 7. Westminster bridge, London (1862),
 8. Bruklinski most, New York (1883),
 9. Tower bridge, London (1886-1894),
 10. The Sydney Harbour Bridge (1923-1932),
 11. Golden gate, San Francisco (1937),
 12. The San Diego-Coronado Bridge, San Diego (1969),
 13. The Bosphorus Bridge, (1973),
 14. The Nanpu Bridge, Shanghai (1991),
 15. Erasmus Bridge (Dutch: Erasmusbrug) (1996),
 16. The Tsing Ma Bridge, Hong Kong (1997),
 17. Akashi Kaikyō Bridge, Kobe-Naruto (1998),
 18. The Magdeburg Water Bridge (German: Kanalbrücke Magdeburg), Magdeburg (2003),
 19. (le Viaduc de Millau), Francuska (2001-2004),
 20. Hangzhou Bay Bridge, Zhejiang (2008).

⁸ "Nga çdo gjë që njeriu në instinktin e tij të jetës rritet dhe ndërton, asgjë nuk është në sytë e mi më të mirë dhe më e vlefshme se ura. Ato janë më të rëndësishme se shtëpitë, më të lehta dhe më të përgjithësuara se tempujt. Gjithkush dhe për çdo të njëjtë, të dobishme, kuptimplotë gjithmonë ngritur në vendin ku tejkalojnë nevojat më njerëzore dhe janë më këmbëngulëse se ndërtesat e tjera dhe nuk u shërbejnë ndonjë nevojë që është e fshehtë dhe e keqe".

(Andrić, I., *Znakovi pored puta*, Veprat e zgjedhura, 1976.

Burimi:

http://www.svetlost.org/podaci/ivo_andric_znakovi_pored_puta.pdf.

Access: 13.03.2013.).

herë në formën e një linje kohore dhe nganjëherë më shumë kthesa (në planin horizontal ose nga profili gjatësor). Në momentin që njeriu përshtat plotësisht burimet e tij natyrore në përcaktimin e rrugës, ndonjëherë duke ndërhyrë ekstremisht në këto hapësira ekzistuese natyrore, në mënyrë që rrugët të thjeshtohen, reduktohen ose të bëhen më të rehatshme.

Ura është ndërtimi që zgjidh konfliktet mes nevojave njerëzore dhe kufizimet natyrore. Ura shkurton kohën, një urë bashkon dy brigjet e lumit, me pak fjalë, "me urë arrihet vazhdimi i ndërprerjes". Ura rrit komunikimin e njerëzve dhe mallrave, integron vendet dhe natyrën, njerëzit, kulturën dhe qytetërimin.⁹

Në varësi të pengesës për t'u kapërcyer, "ura" mund të përfaqësojë pjesë të gurëve të pengesave në ujit në gjatësinë e shtrirjes së hapave, njeriu kërcen mbi pengesat ngritët në litar (Figura: 02., 03.), në një dërrasë druri, e të tjera. Konceptimi dhe materializimi i urës përcakton qëndrimin tonë ndaj zgjidhjes së barrierave natyrore: a do funksionojë përkohësisht apo përgjithmonë. Duke vepruar kështu, zgjidhja e përkohshme (në

⁹ Për rëndësinë e urës për ekzistencën e njerëzve flet pasazhi i mëposhtëm për historinë *Ura mbi Zhepa*, Laureati Nobel Ivo Andriq:

"Ai (Grand vezir Jusuf, donatori) përcakton të gjithë ndihmën e tyre të konsiderueshme, pa marrë parasysh sa shumë të tjera janë në Zhepë, dhe në të njëjtën kohë ka urdhëruar për të parë se çfarë ndërtese kanë nevojë më të madhe të ata. Dhe ai u tha se kishte katër shtëpi më të pasura në fshat të familjes Setkiq, por fshati dhe i gjithë rajoni është i lodhur, që xhamia e tyre të shkatërruara, që parafytyronin burim tharë, dhe më e keqja është se ata nuk kanë një urë mbi Zhepa. Fshati është në kodrën pranë Zhepës në Drina, dhe e vetmja mënyrë për të shkuar në Vishegrad nëpër Zhepë, pesëdhjetë hapa mbi gojë. Çfarëdo mënyre ura, shkrimet dhe uji i ka dënuar. Sepse përmbysjet e Zhepës, përnjëherë dhe papritmas, me të gjitha rrjedhat malore shpërlan dhe bartë trarët, ose ngrit nivelin lumi Drina dhe Zhepës ndalon dhe qëndron në gojë, dhe ajo rritet dhe shkatërron urën sikur ajo kurrë nuk ka ekzistuar".

Andriq, I., *Ura mbi Zhepë*".

(Burimi: <http://ebiblioteka.blogger.ba/arhiva/2009/02/11/2052787>).

përgjithësi) e lirë dhe me zgjidhje të qëndrueshme-kontraktuese.¹⁰

Duke iu referuar periudhës (të shekullit 16.), zona e Bosnjës dhe Hercegovinës ishte pjesë e Perandorisë Osmane, dhe në atë pjesë të periferisë së perandorisë, shfaqej: dëshira e madhe dhe përpjekje të mëdha për zgjerimin e saj në perëndim të Europës. Edhe pse në territori e Bosnjës dhe Hercegovinës është ndërtuar një numër i urave prej druri,¹¹ ndërtimi ishte i vazhdueshëm, duke kërkuar kështu nga inxhinierët ura me gurë të shtrenjtë që të sigurohej komunikim stabil në harmoni me intensitetin e zhvillimeve të Perandorisë.

Figura 2. "ura" për gjatë lumit Mekong

(Foto: <http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/flashback/0204/index.html>)

¹⁰ Pasi zgjidhjet e përkohshme të sofistikuara dhe zgjidhjet e sistemit të lartë për të kapërcyer pengesat, hartuar në një mënyrë ripërdorimin tyre. Zgjidhjet e tilla janë ura "lundruese", ura të parafabrikua (ura lundruese prej çeliku) ... Këto janë zgjidhje për të kapërcyer pengesat ujore në kryerjen e operacioneve ushtarake ose në rast të fatkeqësive natyrore.

¹¹ "Urë prej drurit ishte shumë, duke filluar nga ura vogla në përrën timer dhe lumenj, struktura të atilla për të kënaqur nevojat e lumenjve më të mëdhenj Bosna, Drina, Vërbas, Neretva".

Čelić, Dž. i Mujezinović, M., *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevë, 1969., faqe 29.

Figure 03. Varja pezull e urës në lumin Neretva
(Foto: <http://www.panoramio.com/Foto/5138547?source=wapi>)

Figure 04. Ura e Rialtos, Venedik, Itali (1591)
Arkitekt: Antonio da Ponte
(Foto: <http://www.touropia.com/most-famous-bridges-in-the-world/>)

Figurë 05. Ura Chengyang, China (1912)
(Foto: <http://www.technology.am/most-amazing-bridges-around-the-world-052127.html>)

Ura: simbol i jetës

Rruga, si një strukturë fizike, simbolizon jetën: një herë e drejtë dhe e lumtur, nganjëherë e pjerrtë, me kthesa dhe me shumë pengesa. Pengesa është simbol i vdekjes ("kundër jetës"), dhe zgjidhja e saj është një simbol i jetës. Ura gjithmonë nënkupton një lidhje, vazhdimësi, mirëqenie, miqësi, jetë¹² ... Ashtu si çdo ndërtim tjetër njerëzor, ura përtej dobisë së saj, përdoret si simbol i interpretimit të njeriut në krijimin e vazhdimësisë në të gjitha sferat dhe veprat praktike, artistike dhe shpirtërore. Harku korrespondon plotësisht me vetitë e gurit si material ndërtimi. Ndryshe nga trarët, si bartës në të cilin seksioni kryq ndikon direkt në performancën mekanike-strukturore të materialit të vërtetë, pjesa e sipërme (ose tavani) mund të bëhet nga elemente relativisht të vegjël (për shembull copë prej guri), në një varg relativisht të madh. Në kulmin e tipit të majave të tij (kulmi e linjës së harkut që lidh dy pikat mbështetëse) parametrin që i jep performancën konstruktive të harkut (voulte). Në këtë mënyrë, materiali i "kompensuar" i harkut, që e bën të përkulet, me fjalë të tjera, tensegритetin ndërtimor. Qepët në manifestimin e tyre tregojnë një kohë të gjatë që simbolizon "derën për një botë më të mirë".

¹² "Ura, bashkon dy rrugët e Sarajevës, duke lidhur qytetin me fshatrat epërreth. Në fakt, për të thënë "lidhë", është po aq e vërtetë aq sa të thuhet se dielli lind në mëngjes në mënyrë që njerëzit mund të shohin përreth tyre dhe të krzejnë punën e tyre, dhe vendos në mbrëmje në mënyrë që të mund të flejnë dhe të pushojnë nga angazhimet e përditshme. Ura e madhe e gurit, është një strukturë e rrallë me bukuri të veçantë, pasi ne nuk kemi pasur qytete shumë të zhurmshme ("Unë kam vetëm dy nga këto në Perandori", u tha në kohët e lashta), është i vetmi pasazh i përhershëm dhe të sigurt në kursin e mesëm dhe të sipërm të lumit Drina në rrugën që lidh me Serbinë dhe Bosnjën nëpër Serbi, mbetet, dhe me pjesët e tjera të Perandorisë turke, të gjitha kah Stambolli. Një vendbanim me fshatrat e tij përreth që janë gjithmonë vetëm në mënyrë të pashmangshme të zhvillojnë pikat kryesore të trafikut me të dyja anët e urave të mëdha". Andriq, I., *Ura mbi lumin Drina*, roman.

Ura lidh "këtë" (kalimtare) dhe "atë" jetë (të përjetshme).¹³

Rëndësia e lidhjes, një njeri që ndërton një urë në "këtë" botë, dhe kjo është e lidhur gjithmonë me ndërtimin e shprehjes së përpjekjeve të veçanta dhe sakrificat ". Më së shumti arti përdor urën si një metaforë për jetën: arkitekturë, letërsi, muzikë¹⁴, film etj.¹⁵

Duke vepruar kështu, ndërtuesit e urave janë gjithmonë në anën e jetës dhe shkatërruesit e urave në anën e vdekjes. Tensioni dhe lufta konstant temës ndërtuesit dhe shkatërruesit simbolizon kohën në të cilën alternohen dy të kundërtat, jeta dhe vdekja.

Ura: Mesazhe estetike

Ura është ndërtuar me rritjen e "njerëzve të mirë" dhe për të mirën e përbashkët. Që nga ekzistimi i saj, ura shihet si ndërtim i besueshëm dhe i qëndrueshëm, e cila përmbledh tërësinë e saj më të mirë dhe më sublime të ekzistencës së njeriut. Ndërtimi i urës përveç individëve, bën prevalenca e saj të jetë e pashpjegueshme për njerëzit e zakonshëm.¹⁶ Ura, ashtu si

¹³ Në latinisht, për shembull, fjala Pontifex thotë ndërtues, kështu që Papa si Pontifex simbolizon urë në mes njerëzimit dhe Zotit.

- Fillimi i shoqërive sekrete kineze janë shënuar duke kaluar urën.

- "Ura e psherëtin" (Ponte dei Sospiri) në Venedik, që lidh vendin e gjykimit dhe ekzekutimet.

¹⁴ *Ura mbi ujin e trazuar* (1969), Kënga performuar nga Simon dhe Garfunkel (Paul Simon, Art Garfunkel):

... "Ashtu si një urë mbi ujë trazuar...Unë do të jap më poshtë."

¹⁵ Ura në kampin e lumit, regjisori David Lean (1957),

- Ura (Most), film boshnjak, drejtor Hajrudin Krvavac (1969),

- Filmi çek Ura (Most), i drejtuar nga Bobby Garabedian (2003).

¹⁶ "Por peizazhi nuk ishte në gjendje të bashkohet me urën, nuk ka urë për peizazhin. Shiquar nga ky këndvështrim, është e bardhë e tij me guxim të vendosur gjithmonë e izoluar dhe e vetmuar, duke befasuar pasagjerët me mendime të pazakonta, i humbur, dhe u kap në rrënojat në shkretëtirë".

betoni dhe ndërtimtaria, është shprehje e mirësisë dhe fuqisë së themeluesit të saj, dhe vepra që mund të krijojë ky individ i jashtëzakonshëm (inxhinier-artist),¹⁷ që është vetëm një vepër e cila qëndron jashtë nga e përditshmja dhe e zakonshmja.

Ura: Mesazhi filozofik

Një nga temat më të vjetra në filozofi, marrëdhënia mes të mirës dhe të keqes. Ne pamë që gjatë ndërtimit të urës, e cila më shumë se çdo ndërtesë tjetër në përgjithësi, përdor numrin më të madh të njerëzve. Prandaj ndërtimi i urës cilësohet si ndërtimi më i mirë i mundshëm që njeriu mund të bëjë.

Ndërsa flasim për ndërtimin e urave në Bosnjë dhe Hercegovinë gjatë administrimit të Perandorisë Osmane, islami si fe dhe si pikëpamje e përgjithshme e botës, ajo përbënte fokusin e çdo aktiviteti njerëzor.¹⁸

(Burimi: <http://ebiblioteka.blogger.ba/arhiva/2009/02/11/2052787>).

¹⁷ Në mesin e ndërtuesit më të njohur të urave mund të numërohen si:

- Koca Mimar Sinan (1489 / 1490-1588): Mehmed Pasha Sokolović Ura mbi lumin Drina në Vishegrad (1571-1577),
- Gustave Eiffel (1832-1923): Ura mbi lumin Garabito Truyère (1884),
- Robert Maillard (1878-1940): Ura mbi lumin Thur në Felsegga (1933),
- Sir Norman Foster (1935 -): Ura e Mijëvjeçarit, MB (1996-2000), Millan Viaduct, Francë (1996-2004), Arsta Ura, Suedi (1994-2005),
- Santiago Calatrava (1951 -): Bach de Roda Ura Philip II, Barcelona (1984-1987),
- Shandong Gaosu Grupi: Jiaozhou Bay Bridge (2011) ...

¹⁸ "Ti nuk do të arrihet deri në pjesën bamireshë një pjesë e ga pasurisë duash veten". (Kur'an, Ali Imran, 92),

- "A e mirë për të qenë i lumtur dhe i shpëtuar". (Kur'an, el-Haxh, 77),
- "Nëse dikush e bën si një grimë e mirë do të shihni atë". (Kur'an, ez-Zilzal, 7).

Burimi: Quran (Translation: Besim Korkut), Oriental Institute in Sarajevo, special editions VII, Sarajevo, 1977).

Suneti (Tradita nga jeta e Muhammed Profeti (as) thotë:

"Me vdekjen e një njeriu pushon të gjitha veprat e tij, përveç në tri raste:

- Nëse keni lënë pas një pasardhës të mirë-edukuar,

Në përputhje me këtë pikëpamje të botës, dhe të bërit atë pas jetës së tij ("kjo" botë) me veprat e mira, kuptohet organizimi i universit dhe vendi dhe roli i njeriut në të. "Kjo" botë (Jeta në Tokë), është një mundësi jetëshkurtër, që vetëm që Perëndia i dha njeriut për të bërë punën e mirë që ai do të përcaktonte vendndodhjen e "kësaj" bote, në proporcion me madhësinë e saj.¹⁹ Për më tepër, njeriu, dhe pas largimit të tij nga "kjo" botë (pas vdekjes), të gdhendet në vepër të mirë (do të thotë, do të jetë i gjallë) në qoftë se do të lihet pas një pune të qëndrueshme dhe të mirë.²⁰

Njerëzit e zakonshëm, megjithatë, në mënyrën e tyre të përjetuarit dhe të kuptuarit veprat e mëdha që janë fizikisht të qëndrueshme, i përdoren ato si një metaforë për fuqinë fizike dhe durimin:

- "I fuqishëm si Drina".
- "Besimi i fortë si Drina".

-
- Njohuritë që njerëzit përdorin (punë shkencore),
 - Ndoj të mirë që përdor populli".

¹⁹ Gazi Husrev Beu porosinë:

"Njeriu intelektual dhe inteligjent nuk ka sekret se kjo botë është kalimtare. Përfitimet e qipullit dhe frutave nuk do të ndalet deri në fillimin e botës, dhe efekti i saj është i përhershëm. Sepse ai e kuptoi përmbajtjen e këtyre parimeve, realizohen nëpërmjet njohurive dhe të kuptuarit, që Perëndia e ka nderuar një shpirt të pastër, përsosmërinë e njeriut, cilësitë engjëjllore, veprave të mëdha dhe të mira, heronj fisnikët udhëzimi, emirin e diellit, angazhimi i pranishëm emir Husraw Bej el-Gazës guvernatorit në Bosnjë, ngre xhaminë e bukur në Sarajevë e cila gjen bukurinë në ndërtesat e saja më të mira".

(Burimi: <http://www.islambosna.ba/tekstovi-i-knjige/oziljci-vremena/29210-vakufname-u-gazi-husrev-begovoj-biblioteci>. Çasja: 14.03.2013.).

²⁰ "Për sa kohë që bota vazhdon të përfitojë vëkëf nuk ndalet aktivitetin e saj derisa të përfundojë ditën e gjykimit".

Cituar nga indaumentit Gaza Husrev Beut (1531).

(Burimi: <http://www.vakuf-gazi.ba/>. Approach: 14.03.2013.).

Urat më të famshme në Bosnjë dhe Hercegovinë nga sundimi osman

Si ndërtim me rëndësi të madhe kombëtare, urat më të rëndësishme në Bosnjë dhe Hercegovinë gjatë Perandorisë Otomane janë ndërtuar nga njerëzit e pozitës më të lartë në shtet: Sulltan Sulejmani i Madhërishtëm, Veziri i Madh Rustem Pasha apo Veziri i Madh Mehmed Pasha Sokoloviq. Kjo temë është e mbuluar mirë në literaturën tonë shkencore dhe teknike.²¹

Ura e Klepcit afër Çaplinës (1517)

Ura e Klepcit pranë Capljinës, përgjatë lumit Bregava, e ndërtuar (1517) në Sanxhakun e Hercegovinës nga Bej Mustafa Beut Davudpashiq. Fizionomia dhe eleganca e tij kujton e Urën e Vjetër në Mostar. Ndryshe nga Ura e Vjetër në Mostar (e cila duket si e infiltruar buzë lumit shkëmbor, e cila lidh dy anët e saj), ura mbi lumin Bregava në Klepci duket si një ndërhyrje e veçantë dhe e guximshme e njeriut në zonën natyrore: ura e gurit, në terren të sheshtë, tejkalimi i lumit (i cili kur rrit nivelin arrin fuqi të madhe shkatërruese) gjatë shtrirjes së tij (Figura 06.). Kjo urë është konsideruar si një nga kryeveprat në ndërtimin e objekteve të infrastrukturës nga koha e administratës së Perandorisë Osmane në Bosnjë dhe Hercegovinë.²²

²¹ ... "16 pëllëmbë epoka e artë e urave në Bosnje, me 34 objekte, shekulli 17., me vetëm 10 në shekullin e 18., rritet deri në 15 ura, të cilat janë kryesisht më të reja."

Çeliç, Xh. dhe Mujezinović, M., *Stari Mostovi ue Bosni i Hercegovini*, Veselin Maslesa, Sarajevë, 1969., faqe 29.

²² Ura është shpallur Monument kombëtar i Bosnje-Hercegovinës (vendimi nga 21 deri më 27 janar 2003.).

Shtrirja e urës është 17.52 m, ndërsa kulmi i harkut të tij është 6.30 m, kupa midis harqeve për rreth 4 cm është e tërhequr brenda në krahasim me muret ballore duke lejuar harkun të theksohet. Gjerësia e shtyllës së urës është 3.75 m me shkallë pjerrtësie. Pika më e lartë e sipërfaqes drejtuese të urës është 7.20 m mbi nivelin minimal të ujit të lumit Bregava, dhe 6.44 cm në të djathtë dhe 5.71 m nga bregu i majtë. Shtyllat e urës janë punuara me gurë të lumit.

Figura 06. Ura e Klepcit afer Capljina

(Foto: <http://www.panoramio.com/Foto/14435409?source=wapi>)

Ura në Plandishte ("Urë Romake"), urë mbi lumin Bosna në Plandishte, Ilixha afër Sarajevës (1530-1550)

Ura në Plandishte afër Sarajevës ("Urë Romake"),²³ është e vetmja urë e ruajtur e cila ishte e ndërtuar nën administrimin e Perandorisë Osmane.²⁴ Kjo urë,²⁵ e cila është një siluetë e

²³ Emri "Ura romake" vjen, besohet, për shkak se ajo është ndërtuar gjatë Perandorisë Romake, dhe se ura aktuale është ndërtuar nga materiali i paraardhësit të tij.

²⁴ Është e mundur që kjo është vetëm urë guri e ndërtuar mbi lumin Bosna nga Perandoria Osmane, pasi ajo nuk është e njohur nëse ura tjetër përtej lumit Bosna e përmendur (ura Çekrekqi dhe ura e Haxhi Mustafa Daud Pashait të cilat ishin ndërtuar në Visoko) ishin prej guri.

jashtëzakonshme e ndërftuar në peizazh qëndron në një rrafsh të sheshtë, në mënyrë të atillë që tiparet gjeometrike dhe strukture të korrespondojnë me shumëllojshmërinë e masave ujore të lumit të Bosnjës gjatë vitit, pjerrtësia në hyrje të territorit rrethues të vetë urës është mesatarisht e gjatë, përmblytjet shmangen me hapje drejtkëndore të urës (10x100 cm). Gjatësia e kësaj pjerrtësie nga ana lindore është 85.30 m, ndërsa gjatësia e urës është 52.10 m gjerësia 4.55 m, dhe lartësia në kulm 4.50 m në pjesën e sipërme të vërshimit të zakonshëm të lumit Bosna, ura mbi lum ka 6 mbështetëse në seksionin kryq tradicional (me akullthyesin në pjesën e sipërme), ndërsa linja e tretë, pjesa e pasme ka të ndërtuar kontraforin. Ura ka shtatë harqe të rrumbullakëta me rreze të ndryshme të cilat korrespondojnë me nivelin e projektuar të urës. Po të lëvizim nga lindja drejt perëndimit të urës, në varësi të gjatësisë, llojeve të harqeve mund të vërehet: harku i parë është 3.30 m, 4.10 m harku i dytë, harku i tretë 4.90 m, ndërsa lloji i harkut të katërt (qendror) është 5.70 m. Elemente të caktuara të urës janë estetikisht të theksuar: profili i harqeve mbrapa nga muret ballore, dhe pjesa e ulët e murit - i vendoset një rreth i hollë në kontakt me pjesën kryesore të trupi të urës (Figura 07).

Në materializimin e urës gjatë ndërtimit të saj dallohet, niveli me i lartë: pjesa kryesore e trupit të urës është ndërtuar nga blloqe të prera të gurit të murosura me llaç gëlqereje, parapeti i prerë në blloqe të holla guri të lidhura me shtrënguese hekuri të vendosura në plumb, ndërsa pjesa e ecjes mbi urë ka formën e trotuarit të rrafshët.

²⁵ Ura ishte shpallur Monument kombëtar i Bosnje dhe Hercegovinës (15 deri 21 mars 2005.).

Figura 07. Ura ne Plandishte ("Roman Bridge"), Ilixha pranë Sarajevës

(Fotos:

<http://www.panoramio.com/Foto/21245184?source=wapi&referrer>)

Kozija ćuprija (Ura e dhisë) në lumin Miljacka në Sarajevë (para vitit 1550)

Kozija ćuprija (Ura dhisë)²⁶ u ndërtua përgjatë lumit Miljacka, 3 km nga rrjedhja e sipërme e Sarajevës, në rrugën e famshme udha e karvanit (rruga e Stambollit) që udhëhiqet nga Sarajeva (me konkretisht, nga ura Sheherqehaja, mbi urën Alifakovac dhe Urën e dhisë, vazhdon mbi Praca dhe Gorazhde, Serbi dhe Bullgari) në Kostandinopoje (Stamboll). Kjo është një urë e cila në një farë mënyre ka pasur rol në portat e Sarajevës, të cilat u ndërtuan në Sarajevë dhe mirëpreiten udhëheqësit mbretërorë dhe vezirët.

Kozija ćuprija (Ura dhisë) është urë prej guri e cila karakterizohet nga një hark i vetëm (me hapje prej 17.60 m) muret mbajtëse në brigje ndihmohen nga hapja harkore nga të dyja anët e harkut qendror. Gjatësia totale e urës është 42 m,

²⁶ Ura e dhisë ishte shpallur Monument kombëtar i Bosnje dhe Herzegovinës (30 gusht deri 05 shtator 2004).

dhe gjerësia është 4.75 m; elementet e urës karakterizohen nga gurë të urave të përdorur të periudhës osmane: profili i pikës hyrëse është pak larg nga rrafshi i mureve mbështetëse, ndërsa parapeti me kornizën e linjës së hollë ndahet në një pjesë të kontaktit me pjesën kryesore të trupit të urës (Figura 08).

Për këtë urë (dhe për të gjitha ndërtesat e mëdha dhe të rëndësishme në Bosnje dhe Hercegovinë të periudhës osmane) lidhet me një numër të madh legendash të cilat plotësojnë në një farë mënyrë dukjen e saj.

Figura 08. Kozija ćuprija (Ura e dhisë) mbi lumin Miljacka në Sarajevë

(Foto: Profesor A. Hadrović, PhD, 02.05.2014.)

Stari most (Ura e Vjetër) në Mostar (1557-1566)

Ura e Vjetër e Mostarit u ndërtua mbi lumin Neretva nën urdhrat e Sulltan Sulejmanit të Madhërishëm në Mostar (1557-1566), ku me parë qëndronte një urë druri (1452). Natyrisht, është mjaft e rëndësishme në atë pikë (barriera natyrore) të komunikojë ndërmjet detit Adriatik dhe Bosnjës, e cila ndiqej nga lumi Neretva. Arkitekti që ndërtoi atë ishte Hajredini, një nga nxënësit më të mirë të madhit Mimar Sinan. Ura është e harkuar, një harkore, me një kontur të futur kufizues, tipike për

urat e kohës së Perandorisë Osmane. Shtrirja e pikave hyrëse është 29 m, lartësia e harkut është 20 m e gjate dhe 4 m e gjerë. Ura është pjesë e një zone të gjerë urbane,²⁷ ku dy kullat (Halebija Tara në të djathtë dhe në të majtë lumi Neretva, e cila e ka zanafillën nga viti 1444) janë ngritur së bashku me elementet përsë të urës për t'u dukur si pjesë përbërëse e saj (Figurë 09).

E ngjashme me urat e tjera, arrijtjet domethënëse në ndërtimtari në Bosnje Hercegovinë gjatë administrimit të Perandorisë Osmane bëri që ato të lidhin shumë legjenda.

Figura 09. Stari most (Ura e vjetër) mbi lumin Neretva , Mostar

(Foto: Profesor A. Hadrović, PhD, 01.05.2013.)

Latinska ćuprija (Latin Bridge) in Sarajevo (1565)

Latinska Ćuprija (Ura Latine) është ura që u ndërtua (1565) nga i madhërishmi Ajni Ali-Bey mbi lumin Miljacka në qendrën e Sarajevës vjetër (figurë 10). Para kësaj ure në këtë vend ka qenë e ndërtuar ura e drurit (1541) të cilën e ndërttoi Husseini, i biri i Shirmerda. Emri “Latin” iu dha kësaj ure nga banorët pasi

²⁷ Shpallur Monument kombëtar i Bosnje dhe Hercegovinës (06 deri 10 korrik 2004). Ansambli i vjetër (Ura e Vjetër) dhe mjedisi urban rreth tij është në Listën e Trashëgimisë Botërore të UNESCO (2005).

që kjo urë lidhte bregun e djathtë të lumit Miljacka, veturat dhe mëhallën e banuar me myslimanë, me bregun e majtë në të cilën është mëhalla e banuar me Krishterë (koloni e tregtarëve dubrovnikas).

Ura është ndërtuar me gur të skalitur,²⁸ me tri mbështetje në lumin Miljacka, mbështetet në brigje dhe mure të fuqishme të gurit dhe katër voluta. Shtyllat e urës kanë formë të zakonshme të prerjes tërthore të urave osmane nga guri: tehet e sipërme në drejtim të burimit të lumit kanë profil të preftë (akullthyes), dhe faqe të forta. Performimet rrethore të urës, njëra shtyllë më e lartë se dy të tjerat të vendosura në lumin Miljacka tërheqin vëmendjen dhe na kujtojnë (për nga trupi në breg) ato të Kozija Čuprija (Ura e dhisë) e lumit Miljacka, disa kilometra larg në drejtim të burimit të lumit.

Vaults e urës kanë një profil me harqe të pastër rrethor me ritëm (nga bregu i majta në të e djathtë): hapja e parë 6.20 m, 3.00 m maja e parë, vrima e dytë 6.80 m, 2.40 m kolona e dytë, vrima e tretë 8.40 m, 2.40 m shtylla e tretë, vrima e katërt 7.00 m, dhe bregu afrohet hapja e fundit me 3.00 m, me gjatësi totale të urës (sot) 39.20 m, edhe pse gjatësia e saj në formën e vet origjinale (para rregullimit të shtratit të lumit Miljacka) ishte 50 m.

²⁸ Ngjashëm me historinë e të gjitha urave të mëdha në Bosnje dhe Hercegovinë, dhe për këtë ndërlidhen ngjarje të rëndësishme. Sigurisht se përpjekja më e rëndësishme e vrasjes në rrugë (në qasjen deri te ura në bregun e djathtë të lumit), ai Gavrilo Principit vrau princin austro-hungarez Franz Ferdinand dhe gruan e tij Sophie, Dukeshës Hohenberg (1914/07/28.). Është e njohur se vrasja rezultoi me shpalljen e luftës së Monarkisë Austro-Hungareze Serbisë dhe fillimin e Luftës së Parë Botërore. Është interesante se në këtë urë është ndërtuar Crown Ferdinand Monument (Monument për vrasjen, 1917/06/28.), Por edhe se ky monument u hoq, dhe ura emëruar sipas vrasësit (Gavrilo Princip), Ura e Principit. Emri i urës qëndroi në mes të Luftës së parë dhe Luftës së dytë Botërore, pastaj nga fundi i Luftës së Dytë Botërore deri në vitin 1992, urës iu kthye emri origjinal.

Figura 10. Latinska ćuprija (Ura Latine), Sarajevë
(Foto: Profesor A. Hadrović, PhD, 02.05.2014.)

Ura Karađozbeg (Kragjosbeu) në Lumin Buna në Blagaj (para 1570)

Ura Kargjozbej në lumin Buna²⁹ është ndërtuar (para 1570) nga Zaim Haji Mehmed Bey, i njohur më shumë si Karagjoz-Bey,³⁰ mirëbërësi më i njohur në Hercegovinë. Ura gjendet në vendin në rrugën (e vjetër) drejt Stolac nga tregu i Mostarit dhe burimi i lumit Buna, 700 metra poshtë rrjedhës së lumit Buna, (figurë 11). Supozohet se ura është ndërtuar në vendin mesjetar të lumit Buna.³¹

Karakteristikat geometrike të projektimit dhe inxhinierisë të kësaj ure janë ato që janë të përbashkëta për urat prej guri të Perandorisë Osmane: ndryshon profili më i pjerrët e urës Nivea që dalin nga fusha e ndërtimit dhe rrjedhja e ujit, apo madhësisë së harqeve (harqe) urë. Kjo urë ka pesë harqe në të

²⁹ Ura ishte shpallur Monument kombëtar të Bosnje dhe Herzegovinës (06 deri 11 dhjetor 2003.).

³⁰ Karagjoz Beu është shumë më mirë se i vëllai i tij i njohur Rustem Pasha, veziri i madh dhe dhëndër i Sulltan Sulejmanit të Madhërisë.

³¹ Çelić, Xh. dhe Mujezinović, M., *Stari Mostovi ue Bosni i Hercegovini*, Veselin Maslesa, Sarajevë, 1969, faqe 206.

cilat ajo pushon, katër shtylla në shtratin e lumit dhe dy këmbët në brigjet e lumit. Shtyllat e urës janë bërë nga blloqe të gurit të latuar, me seksion kryq e cila është e zakonshme për këtë lloj të urës. Diametrat e harqeve janë duke u rritur nga bregu në mes të urës, simetrike në raport me qendrën e urës: harku i fundit (i pari nga bregu), ka një 3.90 m, 4.90 m dyti, ndërsa voluta e mesme ka një hapje prej 6.00 m, me gjatësi totale të urës prej 33.40 m duke përfshirë edhe një devijim të qasjes. Rruga e rrafshët e urës është me gjerësi 2.68 m dhe gjerësia e përgjithshme e urës (duke përfshirë parapetin) 2.98 m. Vendkalimi i urës është e shtruar me kalldrëm. Volutat e urë janë të theksuara nëpërmjet harqeve ballore (rreth 3 inç) në raport me planin e mureve, ndërsa parapeti (gardhi) muri i urës janë punuar prej gurit të latuar, të ndara me kurorë të hollë (në një rresht të blloqeve prej guri) nga korpusi bazë urë

Figura 11. Ura Karađozbeg mbi lumin Buna në Blagaj
(Foto: Profesor A. Hadrović, PhD, 01.05.2013.)

Ura e Mehmed Pashë Sokoloviçit (1571-1577)

Ndërtimi i urës së Mehmed Pasha Sokolović, që lidhet për një periudhë jashtëzakonisht të gjatë të ekzistencës (më shumë se katër shekuj), historinë e trazuar, shumë figura të mëdha historike, inxhinieri të shquar dhe ndërtimit të objekteve

arkitektonike. Këto ndërmarrje të lidhura me fatin e njeriut, u përpoq për të lidhur në një mënyrë artistike laureati shkrimtar-Nobel (1961) në romanin e tij Ivo Andriç "Na Drini Čuprija" ("Ura mbi lumin Drina", 1945). Ura e Mehmed Pasha Sokoloviqit³² është ura më e shquar në Bosnje dhe Hercegovine, jo vetëm nga periudha osmane por në përgjithësi. Kjo urë e ndërtuar gjatë kulmit të sulltanëve osmanë, Sulejmanit të Madhërishëm dhe e vezirit më të famshëm të Perandorisë Osmane, Mehmed Pasha Sokoloviq, është një nga kryeveprat më të famshme të arkitektit të madh osman Mimar Sinan Koca, (Figura 12).

Ura u ndërtua (1571-1577) mbi lumin Drina në rrugën për të kaluar lumin Drina, një nga pengesat më të mëdha në Perandorinë Osmane në përfundim të saj, në *xhaden* e famshme të *Carigradit* (Constantinople Judd).

Ura ka njëmbëdhjetë harqe që pushojnë në nëntë kolona të fuqishme (me prerje tërthore te kryqore 11.50 / 3,50-400 m) në shtratin e lumit Drina dhe në një mur me profil i cili është në formën e harqeve - tipike për shumicën e ndërtesave të arkitekturës osmane. Ritmi i vultave shkon prej 10.70 deri në 14.80 m dhe me një hark në bregun e djathtë me hapje prej 5.20 m.

Ura në bregun e majtë të lumit Drina, përballohet me qasje të fuqishme me gjatësi 120 dhe gjerësia 6.60 m. Gjatësia e urës është 179.44 metra dhe gjerësia e rrafshit të rrugës- trotuarit është 6.00 m urë gardh i gjerësisë prej 60 cm. Gardhin nga shtresat blloqeve prej guri te ura kryesore e ndan kurora në lartësi prej 30 cm. Në mes të urës, është një portal mbresëlënës guri me një epitaf (mbishkrim) mbi urë dhe Vakifin dhe me një

³² Ura ishte shpallur Monument kombëtar i Bosnje dhe Herzegovinës (21 deri 27 janar 2003.).

Kjo urë është në Listën e Trashëgimisë Botërore të UNESCO (2007).

portal i cili në anën e poshtme të urës ka zgjerim (divan) për të ulur dhe pushuar.

Asnjë ndërtesë në Bosnjë dhe Hercegovinë nuk është e mveshur me aq shumë legjendë të gjallë dhe polemika si Mehmed Pasha Sokoloviq në Vishegrad. Ajo ndërlidh të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen dhe, si e tillë, është simboli më i spikatur i Bosnjës dhe Hercegovinës, dhe i jetës në përgjithësi.

Figura 12. Ura Mehmed Pasha Sokoloviqit në Vishegrad
(Foto: Profesor A. Hadrović, 04.08.2011.)

Ura mbi lumin Zhepë (shek. 16.)

Ura u ngrit (shekulli i 16.) në Zhepë e vendosur në bregun e majtë të lumit Drina, mbi 30 km në drejtim të rrymës nga Vishegradit Drina. Ura është ndërtuar me qëllim sigurimin e komunikimit me vendbanimet në bregun e majtë të lumit Drina. Pas ndërtimit të një hidrocentralit (dhe ngritjen e nivelit të lumit Drina), ura mbi duhej zhytur. Si kjo është një punë e jashtëzakonshme me vlera të mëdha,³³ objekti është "transferuar" në Zhepa (1967), një vend më lartë në rrjedhën e sipërme e lumit Drina.

³³ The bridge was declared a national monument of Bosnia and Herzegovina (25th to 31st January 2005.).

Edhe pse ka shumë pak informacione të sakta për ndërtimin e kësaj ure, analizuar imazhin e elementeve të saj geometrike-strukture dhe arkitekture mund të konkludohet se koha e ndërtimit të saj, ndërtuesit që e kanë projektuar dhe mjeshtrit që e ndërtuan atë përkon me kohën dhe të tjera rrethana që lidhen me Mehmed Pasha Sokoloviq në Vishegrad. Kjo urë ka qenë subjekt i shumë legjendave, duke përfshirë edhe fituesin e çmimit Nobel Ivo Andriç, i cili shkroi tregim të madh. Ura e bukur mbi lumin Zhepë përdoret si një mostër për një ese mbi jetën, artit dhe artistin, të mirës dhe të keqes, përkohshmërisë dhe përjetësisë.

Gjatësia maksimale prej 21.60 m dhe gjerësi 3.95 m është arritur me një hark të vetëm. Seksioni i frontal i harkut është 10.20 dhe maja ka lartësi 6.50 m, me mbështetje të fuqishme në brigjet linjë të rrafshet. Gardhi i urës është bërë nga blloqe të latuara të gurit me gjerësi 20 cm (Figura 13).

Figura 13. Ura mbi lumin Zhepa
(Foto: Profesor A. Hadrović, PhD, 04.10.2009.)

Një pasqyrë e shkurtër e ndërtimit të urave në pjesë të tjera të ballkanit perëndimor gjatë administrimit të Perandorisë Osmane

Zyrtarisht, Perandoria Osmane u themelua në vitin 1299, themeluesi i saj dhe sulltani i parë ishte Osman I (1281-1326). Kryeqyteti i parë ishte Söğüt (1299-1326), një qytet në Azinë e Vogël, perandori që u përhap shpejt, rend u zhvilluan: Bursa (1326-1365), Edirne (Jedren, Adrianopolisit më herët, 1365-1453), Konstandinopoja (Stambol, dikur Konstandinopoja dhe tani Stambolli, 1453-1922).

Ngjashëm me të gjitha qytetërimet e mëparshme të mëdha (Mesopotamia, Persia, Egjipti Antik, Greqia antike, Roma Antike), zgjerimi e Perandorisë Osmane u fokusua në ndërtimin e rrugëve dhe urave mbi pengesat natyrore, rrugët e tyre të preferuara.

Gjatë një periudhe prej më shumë se shtatë shekuj, arritjet me të mëdha u përqendruan në ndërtimin e urave, si në territorin e Republikës së sotme të Turqisë ashtu edhe në zonat për sa kohë ishte administrata e Perandorinë Osmane. Në mënyrë të veçantë, ndërtimi intensiv i urave ishin në drejtim të Evropës (pjesën evropiane të Turqisë, Bullgaria, Maqedonia, Bosnja dhe Hercegovina, Greqia, Shqipëria ...).

Ndër arritjet më të vlefshme të urave në territorin e Perandorisë Osmane në Turqi mund të përmendim:

- Ura e Gjatë (Uzunköprü) mbi lumin Ergen, Uzunköprü në Edirne (1426-1443), e cila ishte projektuar nga arkitekti Müslühiddin, gjatë mbretërimit të Sulltan Murati II (Fig 14.). Ura është ndërtuar si rindërtim i urës së lashtë, e cila kishte 174 harqe, gjatësi 1392 m, gjerësia 6.80 m.

- Ura e Sulltan Sulejmanit , Byjukçekmeçe (1568), e cila është ndërtim i Koca Mimar Sinanit, (Fig 15.).

- Tunca Köprüsü, Edirne, (1615), dhuratë e Ekmekçizade Ahmet Pasha, e cila ishte projektuar nga arkitekti Sedefkar Mehmet Aga, (Fig 16.).

- Një numër i madh i urave mbi lumin Firtina, Çamlıhemşin, Rize Provinca në bregun e Detit të Zi (Fig 17.).

Ura me vlerë të jashtëzakonshme në territorin e Bullgarisë përfshin:

- Ura Kadin mbi lumin Strugë, Nevestino (1470), dhuratë e Isak Pashës (në kohën e Sulltan Mehmed I, 1389-1421), (Fig 18),

- Ura e Vjetër (мост Старијат) mbi Lumin Marica, Svilengrad (1529), dhuratë e Mustafa Pashës, punë e arkitektit Mimar Sinan. Ura është 295 m, gjerësi 6 m, ura ka një 20 (21) vargje, dhe vargu më i lartë është 18 m (Fig. 19).

Një nga urat më të famshme e ngritur gjatë sundimit osman është ura greke në lumin Arachthos, Artë (shekulli 17.), (Fig. 20).

Në Shqipëri gjenden ura më të vlefshme, ndër të cilat ura e Mesit mbi lumin e Kirit, pranë Shkodrës (1770), një nga më të famshmet. Ura iu dhurua Kara Mahmud Bushatit, (Fig. 21).

Ura më e famshme në Maqedoni në Shkup është Ura e Gurit (1451-1469, e ndërtuar gjatë mbretërimit të Sulltan Mehmetit II El Fatih Pushtuesi. Ura është 214 m e gjatë dhe 6 m e gjerë, (Fig. 22).

Ura më e famshme në këtë periudhë është Ura mbi lumin Lumbardh në Prizren (shekulli 15-16), (Fig. 23), Ura e Bardhë Serbe në Vranjë (1844), (Fig. 24), në Mal të Zi Ura mbi lumin Ribnica, në Podgoricë (shekulli 16.), (Fig. 25).

Një nga urat më spektakolare të të gjitha kohërave, e ndërtuar për qeverinë e Sulltan Sulejmanit të Madhërisëm është ura prej druri pranë Osijekut, Kroaci. Kjo urë u ndërtua nga Koca Mimar Sinani dhe u përfundua nën mbikëqyrjen e drejtpërdrejtë të vezirit të madh Ibrahim Pashasë, Pargali

(Fillimi i ndërtimit gusht 16 1526). Ura ishte 7 km e gjatë, 6 m e gjerë, dhe e kombinuar mes Osijekut Darda, (Fig.26). Kjo ndërtesë ishte ndërtimi i një rëndësie strategjike në fushatën e luftërave kundër Perandorisë Osmane të dinastisë së Habsburgëve. Ura e Sulejmanit u shkatërrua përfundimisht nga fisniku kroat Nikola Zrinjski VII (1664).

Figura 14. Ura e Gjatë (Uzunköprü) në lumin Ergen, Uzunköprü Edirne (1426-1443)
(Arkitekt: Mimar Müslihiddin)
(Foto: <http://www.edirnecityguide.com/uzunkopru/>)

Figure 15. Ura e Sulltan Sulejmanit, Büyükçekmece, Turqi (1568)
(Arkitekt: Mimar Koca Sinan)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/9721151?source=wapi>)

Figure 16. Tunca Köprüsü (Ekmekçizade Ahmet Paşa Köprüsü), Edirne, Turqi (1615)
(Arkitekt: Mimar Mehmet Sedefkar aga)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/212489>)

Figura 17. Ura mbi lumin Firtina, Çamlıhemşin, Rize Province, Turqi
(Foto: <http://www.mytripolog.com/2009/04/turkey-four-season-at-the-same-time-part-3/>)

Figura 18. Ura Kadin në limin e Strugës Nevestino, Bullgari (1470)

(Foto: <http://bulstack.com/2009/09/23/kadin-bridge/>)

Figura 19. Ura e Vjetër (Старият мост) në lumin Maritsa, Svilengrad, Bullgaria (1529)

(Arkitekt: Mimar Koca Sinan)

(Fotos: <http://www.panoramio.com/photo/47420414>)

Figura 20. Ura mbi lumin Arachthos (Ἀραχθός), Arta, Greqi (Shekulli i 17.)

(Foto: <http://foter.com/f/Foto/8379172493/d4d09b7c4d/>)

Figura 21. Ura e Mesit (Ura e Mesita) në lumin Kir, afer Shkodrës, Albania (1770)

(Foto: <http://albaniatoday.files.wordpress.com/2011/06/mes-bridge.jpg>)

Figura 22. Ura e Gurit në Shkup, Maqedoni (1451-1469, mbretërimi i Sultan Mehmed II dhe pushtuesit Al Fatiha)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/34934055>)

Figure 23. Ura mbi lumin Bistrica, Prizren, Kosovë (shek.15.-16.)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/1732156>)

Figure 24. Ura e bardhë, Vranje, Sërbi (1844)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/11282119>)

Figura 25. Ura mbi lumin Ribnica, Podgoricë, Mali i Zi (shek. 16)
(Foto: <http://www.panoramio.com/photo/13857943>)

Figura 26. Ura e Sulejmanit(publikimi hungarez i historisë Botërore Tolna) (1526)

(Foto:

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Esz%C3%A9ki_h%C3%ADd.jpg)

Përfundimi

Pas banesave (duke përfshirë të gjitha ndërtimet e banueshme), ura është një nga ndërtimet e cila mban në vete lidhjen me konceptin e ekzistencës. Në qoftë se shtëpia është një vend në hapësirë (ku njeriu ushtron shkallën më të madhe të ekzistencës së tij), atëherë urat janë koha-shënimi i saj ose komunikimi i ndërsjellë. Barrierat në kuadrin e komunikimit parandalojnë marrëdhëniet ndërmjet tyre, duke kaluar në mohim të komunikimit dhe mohim të jetës. Në këtë rast ura është një strukturë fizike e cila e shmang barrierën, strukturë të cilën njeriu e krijoi dhe e materializoi në atë mënyrë që të mbajë këto dimensione të komunikimit, dhe intensitetin e tyre, si dhe bëri që jeta të pulsojë mes dy vendesh në hapësirë. Në këtë mënyrë ura u bë një vend i cili, si asnjë vend tjetër i hapësirës, merr multituden e dimensioneve, bëhet emërtuesi i përbashkët i të gjithë elementeve, gjithashtu si shprehje e energjisë së jetës e cila pulson për një komunikim të veçantë.

Vërehet tashmë rëndësia e komunikimit, si dhe rëndësia e urave përgjatë barrierave të komunikimit, në proporcion me fuqinë e shoqërisë (shtetit). Është e nevojshme të rikujtohen

arritjet e mëdha në arkitekturë dhe inxhinieri të realizuara në mes të civilizimeve të mëdha.

Ky punim ka si qëllim jo vetëm të konfirmojë traktatet e pranuar, por të shkojë edhe me tej: të ekzaminojë efektet e urës, të eksplorojë varietetin e kuptimit të saj, në mes të një niveli të ulët të zhvillimit ku ajo parashihet në një sferë me të gjerë, pushteti shtetëror dhe civilizimi.

Studimi tregon se urat u ndërtuan në Bosnje Hercegovinë në periudhën e administrimit të Perandorisë Osmane (në kulmin e mbretërimit të Sulltan Sulejmanit të Madhërishëm), një shprehje jo vetëm e dobisë, por për mirëqenien e gjithë popullsisë dhe shoqërisë së Bosnje Hercegovinës: besimi, morali, filozofia, arti, miti, dhe legjendat...

Bibliografia

Andrić, I., *Na Drini ćuprija*, roman, (Ura mbi lumin Drina, roman), 1945.,

Andrić, I., *Most na Žepi*, pripovijest (Ura mbi Zhupë, tregim), 1925.,

Bašagić, S., *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Svjetlost, Sarajevë, 1986.,

Čelebija, E. Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama (Përktheu, hzrja dhe komente nga Hazim Shabanoviq), Svjetlost, Sarajevë, 1967.,

(Gjithashtu: <http://www.scribd.com/doc/18345823/Evljia-Celebi-Putopisi>. Qasja: 16.03.2013.),

Čelić, Dž. i Mujezinović, M., *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevë, 1969.,

Hadrović, A., *Defining Architectural Space on the Model of the Oriental Style City House in Bosnia and Herzegovina, Serbia*,

Montenegro, Kosovo and Macedonia, Booksurge, LLC, North Charleston, SC, ShBA, 2007,

Hadrović, A., *Architectura in Context*, Sarajevo, Acta Architectonica et Urbanistica, Fakulteti i Arkitekturës në Sarajevë, 2011.,

Hasandedić, H., *Nekoliko novih podataka o kamenom mostu u Konjicu, Most br. 7, Mostar, 1976.,*

Kreševljaković, H., *Izabrana djela, knj. III, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991, faqe 229-240.,*

Kur'an, (Përkthimi: Besim Korkut), *Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja VII, Sarajevë, 1977.,*

Malcolm, N., *Bosna, kratka povijest, Buybook, Biblioteka Memorija, Sarajevë, 2011.,*

Mulalić-Handan, M., *Izveštaj o planu upravljanja mostom Mehmed-paše Sokolovića, Baština, Komisioni për ruajtjen e monumenteve kombëtare, Botimi no. II/2006.*